

dr Dragan Bulatović

Univerzitet Adriatik, Fakultet za menadžment, Herceg Novi

dr Bojana Jokić

Akademija za poslovnu ekonomiju, Čačak

UDK 338.48-4(497.16-23.0)

338.48-53:7/8

ZNAČAJ I ULOGA PLANINARSTVA ZA TURISTIČKU VALORIZACIJU PRIRODNE I KULTURNE BAŠTINE CRNE GORE

THE IMPORTANCE AND ROLE OF HIKING FOR TOURIST VALORIZATION OF NATURE AND CULTURAL HERITAGE OF MONTENEGRO

Apstrakt: *Planinarstvo i turizam su međusobno zavisne i kompatibilne aktivnosti. Planinarstvo ima višestruku ulogu u razvoju turizma na određenoj destinaciji, bilo da se radi o specifičnim oblicima turizma ili o dopuni klasične turističke ponude. Planinarstvo je organizovana sportska djelatnost i sastavni je dio fizičke kulture. Ono se sastoji od čitavog spektra različitih sportskih disciplina od rekreativnih, preko takmičarskih do ekstremnih. Planinarske aktivnosti najčešće su vezane za putovanja van stalnog mjesta boravka i kretanje u prirodi, pa se ta putovanja mogu smatrati posebnim oblicima turizma. Pored sportskih, estetskih i zdravstvenih motiva, planinare na putovanja podstiču i kulturni, istorijski, antropološki i drugi motivi. Planinarske organizacije se staraju o izgradnji i održavanju planinarske infrastrukture koja je ujedno i turistička. Iz planinarskih organizacija dolaze planinski vodiči i spasioci bez kojih je nemoguće razvijati kvalitetnu ponudu planinskog turizma. U ovom radu se razmatra doprinos planinarstva turističkoj valorizaciji prirodne i kulturne baštine Crne Gore.*

Gljučne riječi: *planinarstvo, turizam, prirodna i kulturna baština, Crna Gora.*

Uvod

U skladu sa dinamičnim i kompleksnim društvenim promjenama, turistički motivi i potrebe stalno se mjenjaju i tako utiču na

Abstract: *Mountaineering and tourism are mutually dependent and compatible activities. Mountaineering has a multiplier role in the development of tourism in a particular destination, whether it's about specific forms of tourism or the addition of a classic tourist offer. Mountaineering is organized sports activity and is an integral part of physical culture. It consists of a whole set of different sports disciplines from recreational, through competitions to extreme. Mountaineering activities are mostly related to trips outside the permanent place of residence and movement in nature, so these trips can be considered special forms of tourism. Beside sporting, aesthetic and health motives, hikers are encouraged by cultural, historical, anthropological and other motives. Mountaineering organizations take care of the construction and maintenance of hiking infrastructure, which is also a touristic one. Mountaineering organizations provide hiking guides and rescuers without which it is impossible to develop a quality offer of mountain tourism. This work discusses the contribution of hiking to the tourist valorization of the natural and cultural heritage of Montenegro.*

Key words: *Mountaineering, Tourism, natural and cultural heritage, Montenegro*

turističku ponudu i potražnju. Novi motivi stvaraju nove turističke potrebe koje mogu zadovoljiti samo novi (posebni) oblici turizma. Jedan od sve češćih motiva za preduzimanje turističkih putovanja je aktivan

odmor uz neki vid *outdoor* aktivnosti. Planinarstvo, kao organizovana sportska aktivnost, obuhvata čitav niz *outdoor* aktivnosti, tijesno je povezano sa turizmom i značajno doprinosi promociji i valorizaciji prirodne i kulturne baštine. Planinarstvo daje višestruki doprinos razvoju turizma, kako na strani ponude tako i na strani turističke tražnje. Planinari su na svojim putovanjima u ulozi turista, ali na destinacijama gdje žive važna su podrška turističkoj privredi.

Planinarske aktivnosti najčešće su vezane za putovanja van stalnog mjesta boravka i kretanje u prirodi, pa se ta putovanja mogu smatrati posebnim oblicima turizma. Planinarstvo se uvijek vezuje za upoznavanje i istraživanje prirode na određenoj destinaciji, međutim, upoznavanje prirode uvijek je povezano i isprepletano sa upoznavanjem društva, njegove istorije, tradicije i kulture. Planinarske staze često prolaze kroz udaljena sela i katune gdje se još uvijek život odvija na tradicionalni način, pa planinari tamo rado svraćaju. Oni usput posjećuju kulturne, istorijske, vjerske i druge objekte, upoznaju lokalne običaje, konzumiraju lokalnu hranu, slušaju lokalnu muziku, mitove i legende. One destinacije koje svoj turistički proizvod temelje na autentičnosti turiste prirodne i kulturno-istorijske baštine, koja ih čini posebnom i prepoznatljivom, u prilici su da ostvare konkurentsku prednost.

Osim toga što se često nalaze u ulozi turista dok posjećuju različite destinacije, planinari u svojoj zajednici, posredno ili neposredno, značajno doprinose razvoju, unapređenju, obogaćivanju i proširivanju turističke ponude. Planinarski savez Crne Gore kao nacionalna krovna asocijacija predano radi na promociji, afirmaciji i valorizaciji crnogorskih planina i njihovih turističkih potencijala. Kao društveno odgovorni ljudi, crnogorski planinari predano rade na razvoju, izgradnji i održavanju planinarske infrastrukture, koju čini sistem planinskih staza, različite vrste vježbališta, planinarske kuće i domovi i dr. Planinarska infrastruktura u isto vrijeme je i turistička, jer je bez nje praktično nemoguće razvijati turizam povezan sa

outdoor aktivnostima. Solidna planinarska infrastruktura neophodan je uslov da bi se oslobodili i valorizovali turistički potencijali u planinskim područjima, te da bi se proširila klasična turistička ponuda. Ljudski resursi sa kojima raspolažu planinarske organizacije, zbog specijalnih znanja i vještina, takođe su neophodni za razvoj turističke privrede. Iz redova planinarskih organizacija regrutuju se markacionisti, planinski vodiči, vodiči za kanjoning i gorski spasioci koji su potrebni turizmu.

Kao što turizam ima svoju sportsko-rekreativnu funkciju i ulogu, isto tako planinarstvo kao sportska aktivnost ima svoju ekonomsku i turističku ulogu. Ostvarujući tu ulogu, planinarstvo doprinosi pronalazačnu balansu između života zajednice, očuvanja nasleđa i razvoja turizma.

Planinarstvo i turizam

Planinarstvo i turizam su značajni fenomeni savremenog društva. Ova dva fenomena u približno isto vrijeme stupaju na istorijsku scenu, uporedo se razvijaju, međusobno prepliću i vremenom sve više dobijaju na popularnosti. Veze planinarstva i turizma počele su još od pojave tzv. „Grand tour“ putovanja. Engleska aristokratija putovala je širom Evrope od kraja XVII do sredine XIX vijeka radi obrazovanja, rekreacije i upoznavanja s kulturom drugih naroda.

Žan Žak Ruso je u XVIII vijeku svoju filozofiju utemeljio na povratku prirodi i upravo se ta filozofija smatra izvorištem ideje o planinarstvu. Krajem XVIII i početkom XIX vijeka mnogi avanturisti i istraživači uputili su se iz Zapadne Evrope u Alpe radi osvajanja njihovih tada još neosvojenih vrhova. Prvi planinarski klub Alpine Club u Londonu, osnovan je 1857. godine. Šesnaest godina prije toga 1841. godine, Englez Tomas Kuk organizovao je prvo masovno turističko putovanje željeznicom. Godine 1896. zahvaljujući naporima Pjera De Kubertena u Atini su održane prve Moderne Olimpijske

igre koje su bile inspirisane sportskim nadmetanjima u antičkoj Grčkoj. U XX vijeku turizam i sport su izrasli u najmasovnije društvene fenomene.

Vremenom je planinarstvo izraslo u kompleksnu organizovanu društvenu aktivnost koja je u isto vrijeme sport i dio kulture, ali i poseban oblik turizma. Danas je poprimilo masovne razmjere i postalo način provođenja slobodnog vremena i stil života velikog broja ljudi. Za bavljenje planinarstvom nema starosnih, polnih i drugih ograničenja, dostupno je najširem krugu populacije što je dodatno doprinijelo da njegovoj popularnosti. Tako na primer u Njemačkoj danas ima više od 1,2 miliona registrovanih planinara. Širenjem baze planinara širi se i baza potencijalnih turista i omasovljuju se turistička kretanja. Međutim, za razliku od klasičnih turista, planinari moraju imati odgovarajuća znanja i vještine za brzobjedno kretanje i boravak u negostoljubivom i često nepristupačnom okruženju. Planinarska putovanja imaju širi društveni značaj, jer često predstavljaju neku vrstu istraživanja nepristupačnih prostora, te doprinose upoznavanju njihovih geografskih, geoloških, hidroloških, botaničkih, zooloških, etnografskih, kulturnih i drugih specifičnosti. Zbog negostoljubivog okruženja i rizika koje sa sobom nose neka planinarska putovanja se mogu smatrati avanturizmom. Da bi avanturizam ostao u zoni kontrolisanog rizika, pored neophodnih znanja i vještina, neophodna je kvalitetna i raznovrsna planinska infrastruktura. Na osnovu iznesenog možemo reći da je svaki planinar turista, ali da svaki turista nije planinar.

Prvi temelji crnogorskog planinarstva udareni su krajem XIX vijeka. Crnogorci kao gorštački narod vjekovima su bili okrenuti planinama, ali prije svega iz ekonomskih, egzistencijalnih i bezbjednosnih razloga. Planinarenje kao aktivnost motivisanu sportskim, naučnim i estetskim razlozima na našim planinama najprije su započeli

li stranci i o tome ostavili značajne zapise. Od prve polovine XIX vijeka pa do početka Balkanskih ratova Crnu Goru je posjetilo na desetine stranih botaničara, geografa i putopisaca. Među njima se izdvajaju Kurt Hasert, Jegor Kovaljevski, Oskar Bauman, Ebel i dr. Svi su oni obilazili naše planine u društvu lokalnih ljudi, koji su im bili domaćini, pokazivali zanimljiva i opasna mjesta, pomagali u nošenju opreme i sl.

Kao godina početka crnogorskog planinarstva uzima se 1888. kada je učitelj Jovan Laušević u „Glasu Crnogorca“ objavio putopis o svom penjanju na najviši vrh Durmitora, Bobotov Kuk, 2523 m (u to doba poznat kao Čirova Pećina). Bilo je to vrijeme kada je alpinizam u Alpima već bio u zreloj fazi, kada su svi značajniji vrhovi poput Mon Blanca i Materhorna bili osvojeni, a oči najboljih alpinista uprte u druga velika gorja širom svijeta. Baš u to vrijeme crnogorske planine posjećuju prve grupe stranaca motivisane sportskim i estetskim razlozima.

Kako navode Vincek i Jeknić (2014), jedna grupa Čeha je još 1896. godine izvela pješaćki pohod od Nikšića preko Lukavice do Manastira Morača, a grupa Švajcaraca 1905. godine prešla je preko Bjelasice i zaustavila se u Kolašinu. Ovo su bili prvi strani turisti koji su posjetili Crnu Goru radi kretanja i boravka u njenim planinama.

Crnogorski turizam danas generiše oko 20% BDP-a i predstavlja stratešku privrednu granu. Međutim, dominantno je u pitanju masovni kupališni turizam sa izrazito sezonskim karakterom. Povećan broj turista u sezoni predstavlja pritisak na prirodno i kulturno nasleđe, što implicira povećanu brigu i dodatne napore za njihovu zaštitu i unapređenje. Planinarstvo kao poseban oblik turizma predstavlja dobru dopunu, ali i alternativu konvencionalnom, tzv. „4S turizmu“. Planinarske aktivnosti se u većem ili manjem obimu odvijaju tokom cijele godine, pa planinarstvo doprinosi ublažavanju izražene sezonalnosti.

Vrste planinarskih putovanja i motivi za njihovo preduzimanje

Planinarstvo kao sport i djelatnost od javnog interesa, ispunjava svoju društvenu misiju koja pored sportskih ima važne vaspitne, zdravstvene, kulturne, socijalne i ekonomske aspekte. Planinarstvo nije samo sebi cilj, već je sredstvo obrazovanja, vaspitanja, zabave, mode, statusnog simbola.

Kazazović i Čaplar (2017) planinarstvo definišu kao „organiziranu aktivnost ljudi koji se kreću po planinama radi vlastitog užitka“. Ovakva definicija je u saglasnosti sa konceptualnom definicijom turizma koju su dali WTO i UNSTAT 1994. g., a koja glasi: „Turizam obuhvata sve aktivnosti osoba na putovanju i prilikom boravka u mjestima izvan njihovog uobičajenog prebivališta u razdoblju ne dužem od jedne godine, a u svrhu odmora, poslovnih i ostalih razloga“. Iz navedenog jasno slijedi da turizma nema bez putovanja, kao što ni planinarstva nema bez putovanja. Planinarska putovanja spadaju u posebne oblike turizma. Kako se odvijaju uglavnom u udaljenim i nepristupačnim područjima, primarno su motivisana posjećivanjem prirodnih znamenitosti planina, ali i kulturnih atrakcija, ova se putovanja mogu smatrati ekoturizmom. Osim toga, ova putovanja doprinose poboljšanju psihofizičkog stanja organizma, očuvanju i unapređenju zdravlja. Planinarske aktivnosti ljude ispunjavaju radošću, podstiču ih na humanost i solidarnost, edukuju ih o prirodnoj i kulturnoj baštini, te podstiču na ekološko djelovanje.

Ceballos-Lascurain pod ekoturizmom smatra „Turizam koji obuhvata posjetu relativno nedirnutim i nezagađenim oblastima prirode, radi divljenja i uživanja u pejzažima, divljim biljkama i životinjama kao i u svim pratećim kulturnim objektima (iz prošlosti i sadašnjosti) u određenoj oblasti“ (Ceballos-Lascurain, 1991). Planinari posjećuju određenu turističku destinaciju radi bavljenja nekom od planinarskih disciplina, jer za to postoje prirodni i drugi uslovi. Oni upravo traže autentično iskustvo, u udalje-

nim i nepristupačnim oblastima, koje se temelji na lokalnoj kulturi i tradiciji, koje je u većem skladu s prirodnim okruženjem i koje nudi prijateljsku, personalizovanu uslugu. Prvenstveno su fokusirani na prirodno nasleđe, međutim ono je neraskidivo vezano sa kulturno-istorijskim. Na osnovu iznesenog možemo zaključiti da planinari kao turisti imaju sve odlike ekoturista, a planinarstvo predstavlja odgovorni i održivi vid turizma.

Prema trajanju i složenosti, Čaplar (2012) planinarska putovanja dijeli na izlete, ture i ekspedicije.

Planinarski izlet je kraće i jednostavnije putovanje za koje nije potrebno veće planinarsko i penjačko iskustvo. Planinarska tura je višednevno planirano kretanje planinom pri čemu su etape unaprijed planirane. Ekspedicija je veoma zahtjevno i složeno dugo putovanje. Ciljevi ekspedicija su teško dostupna odredišta u planinama, pri čemu se učesnici koriste isključivo vlastitom logistikom, a potrebna su im napredna znanja i vještine, te specifična oprema.

U okviru planinarstva kao sporta vremenom su se razvile različite sportske discipline počev od rekreativnih (hiking, trekking), preko takmičarskih (planinarska orijentacija, planinsko trčanje, mountain biking, sportsko penjanje i sl.) do ekstremnih (visokogorstvo, alpinizam, kanjoning i s.l.). Svi oblici planinarstva povezani su sa kretanjem (pješačenje, planinarenje, penjanje, turno skijanje), a svako od tih kretanja se odvija snagom vlastitih mišića. Planinarstvo je višestruko korisno za pojedinca, međutim, te koristi su neopipljive i nematerijalne, pa se ne mogu iskazati egzaktnim mjerama. Iako ljudima koji nijesu iz planinarske „priče“ dugotrajno kretanje po negostoljubivim planinama najčešće izgleda uzaludno, naporno i opasno, ono pravim planinarima predstavlja vrhunsko uživanje. Istina, to kretanje iscrpljuje ljudski organizam, ali ga istovremeno obogaćuje i ispunjava novom duhovnom snagom. Baveći se planinarstvom ljudi ispunjavaju potrebe višeg hijerarhijskog nivoa, a to su društvene potrebe, potrebe za samopoštovanjem i samoaktuelizacijom. Pored ko-

risti za pojedinca planinarstvo je djelatnost od opšteg društvenog interesa, sa sportskog, obrazovnog, kulturnog, socijalnog, ali i ekonomskog stanovišta. Da bi zadovoljili svoje planinarske potrebe planinari organizuju grupna i pojedinačna putovanja i na tim putovanjima troše značajna finansijska sredstva koja predstavljaju prihod turističke privrede.

Odnos planinarstva i nasleđa turističke destinacije

Po Inskeep-u turistička destinacija je područje, koje je relativno dovoljno da garantuje širok opseg turističkih mogućnosti i usluga, posebno onih, oblikovanih za rekreaciju i odmor, mogućnosti za pridobijanje raznih iskustava i očuvanje zdravlja (Inskeep, 1991). Planinarenje predstavlja u i sto vrijeme i odmor i rekreaciju, utiče pozitivno na zdravlje, nudi avanturu i često unikatna neponovljiva iskustava.

Keller (1998) definiše turističku destinaciju kao cilj putovanja, koju turista želi obići radi određenih privlačnosti koje određena destinacija nudi. Te privlačnosti mogu biti prirodne ili rezultat čovjekovog rada, postojeće ili urađene posebno za potrebe turista. Privlačnosti o kojima govori Keller dio su prirodnog ili kulturno-istorijskog nasleđa destinacije.

Nasleđe čini osnovu savremenog života i igra ključnu ulogu u privrednom i društvenom razvoju svake zajednice. Ono ima neprocenjivu društvenu vrijednost, jer okuplja i inspiriše ljude u zajednici, pokreće patriotska i rodoljubiva osjećanja, podstiče na ponos i brigu o samom nasleđu. To je vitalni dio identiteta i osećaja pripadnosti jednog naroda. Odgovorno upravljanje naslijeđenim resursima ključ je održivog razvoja i očuvanja postojećih resursa. Nažalost, često se nasleđem ne upravlja ni odgovorno ni održivo, pa je izloženo nebrizi, dezintegraciji, propadanju i nestajanju. Da se to ne bi dešavalo neophodno je stalno podizanje svijesti o značaju nasleđa, te njegovo vredno-

vanje, zaštita i unapređenje. Taj proces treba da uključi sve stejkholdere na svim nivoima od lokalnog preko regionalnog do državnog nivoa, a i šire.

Nasleđe se najbolje može valorizovati kroz različite vidove turističke ponude. Zahvaljujući tome broj turističkih destinacija je u stalnom porastu. Turistička destinacija je prilično širok pojam pod kojim se može podrazumijevati turističko mjesto, grad, opština, cijela država, region, ili čak cijeli kontinent. Međutim, nezavisno od veličine, svaka turistička destinacija mora biti u stanju da ponudi dovoljan i raznovrsan spektar turističkih atrakcija. Atrakcije su uvijek u vezi sa nasleđem. Prirodno nasleđe i njegova atraktivnost na određenom prostoru je „dar od Boga“, dok je kulturno nasleđe, bilo materijalno ili nematerijalno, stvar ljudske kreativnosti i stvaralaštva. I jedno i drugo moraju biti predmet posebne pažnje prilikom kreiranja turističke ponude. Destinacije koje ne vode brigu o nasleđu doći će u situaciju da prije ili kasnije to nasleđe bude „potrošeno“ i devastirano. Zato se prilikom planiranja turističkog razvoja mora voditi računa o granicama prihvatnog kapaciteta turističke destinacije. Turistička valorizacija prirodnog i kulturnog nasleđa treba da donese prihode i novi kvalitet života ljudima na destinaciji, ali ne smije da potroši i uništi to nasleđe. Turistička privreda, koja zahvaljujući nasleđu generiše značajne prihode, morala bi dio tih prihoda, direkto ili indirekto, usmjeriti na podršku tom nasleđu. U konačnom, turizam baziran na nasleđu ne smije poprimiti masovne razmjere i probiti granice prihvatnog kapaciteta jer će se pretvoriti u svoju suprotnost.

Za planinare se može reći da su uglavnom ekološki osviješćeni, da su poštovaoci prirode i njeni čuvari. Planinari su vjerovatno najbolji poznavaoци udaljenih i nepristupačnih područja. Upoznajući prirodu oni upoznaju i društvo. Planinske staze uglavnom vode kroz planinska sela i katune, povezuju kulturno-istorijske spomenike, vjerske objekte i sl. U skladu sa navedenim planinari afirmišu, promovišu i čuvaju, po-

red prirodnog, i kulturno istorijsko nasleđe. Atraktivna priroda u kombinaciji sa vrijednim i bogatim kulturno-istorijskim nasleđem predstavlja resursnu osnovu za kvalitetan turizam koji može privući veliki broj posjetilaca.

Doprinos planinarstva turističkoj valorizaciji prirodne i kulturne baštine Crne Gore

Turizam je privredna grana koja može valorizovati prostore i pojave koji za druge djelatnosti ne predstavljaju nikakvu vrijednost. Kulturna i prirodna baština na tržištu nemaju svoju cijenu, međutim one predstavljaju resursnu osnovu turizma i posredno na turističkom tržištu imaju cijenu. Planinski vrhovi, litice, kanjoni, kulturno-istorijski spomenici, običaji i sl. jedino se mogu valorizovati kao dio turističke ponude. Crnogorska planinska područja veoma su raznovrsna i atraktivna, pa kao takva mogu biti nosioci kvalitetne turističke ponude i predstavljati privlačne turističke destinacije. Planinarske organizacije u Crnoj Gori, osim što predano rade na razvoju i unapređenju svih oblika planinarskih aktivnosti, istovremeno rade i na promociji, afirmaciji i valorizaciji turističkih potencijala crnogorskih planina. Crnogorske planine su autentična mjesta, sa svojom pričom, sa živim tradicijama i gostoljubivim ljudima, odakle posjetioci nose vrlo upečatljiva iskustva.

Ekstremni ili avanturistički sportovi, u koje spadaju alpinizam, visokogorstvo, kanjoning i dr. jedan su od najznačajnijih sportskih i turističkih megatrendova na globalnom nivou. U posljednje dvije decenije je došlo do značajnog razvoja i unapređenja ovih sportova u Crnoj Gori. Proces omasovljavanja, bio je praćen stručnim osposobljavanjem članstva i unapređenjem infrastrukture. Kao rezultat takvog rada ostvareni su i značajni sportski uspjesi, unaprijeđena je kadrovska i materijalna baza. Svojim aktivnostima i rezultatima koje postiže, Planinarski savez Crne Gore, kao krovni nacionalni

savez za oblast planinarstva, daje značajan doprinos ostvarivanju javnog interesa u crnogorskom sportu. To se prije svega ogleda u razvoju i unapređenju planinarstva i planinarskih disciplina, medijskoj i opštoj promociji planinarskog sporta i zdravih stilova života. Takođe, kroz svoje redovne aktivnosti, Savez daje značajan doprinos promociji i afirmaciji Crne Gore na međunarodnom planu i ulaže značajne napore u cilju valorizacije turističkih i sportskih potencijala crnogorskih planina. Planinarski savez je posljednjih desetak godina, u saradnji sa Ministarstvom održivog razvoja i turizma, NTO Crne Gore, međunarodnim donatorima i drugim partnerima, kreirao i implementirao više projekata koji se odnose na razvoj i unapređenje turističke ponude Crne Gore. Sve je to dio strateškog projekta „Wilderness hiking & biking“, koji ima za cilj da pozicionira Crnu Goru kao prestižnu mediteransku destinaciju za planinarenje i biciklizam.

Razvoj unapređenje i odžavanje planinarske infrastrukture

Bez odgovarajuće infrastrukture nemoguće je razvijati bilo koji vid turizma. Da bi se planinarstvo moglo razvijati kao sport i poseban oblik turizma, te da bi planinari mogli upražnjavati preferirane aktivnosti (pješačenje, skijanje, alpinizam, planinsko trčanje i sl.) neophodna je odgovarajuća infrastruktura (smještajni objekti, informativni punktovi, staze, signalizacija, itd.). Posebno važan segment planinske infrastrukture su staze. Planinske staze u Crnoj Gori organizovane su u sistem Nacionalne mreže planinskih staza i lokalnih mreža planinskih staza. Nacionalnu mrežu planinskih staza utvrđuje Vlada Crne Gore na predlog Ministarstva zaduženog za poslove turizma.

U skladu sa Zakonom o planinskim stazama, Planinarski savez Crne Gore brine o održavanju, razvoju i unapređenju sistema planinskih staza. Savez, u okviru saradnje sa Ministarstvom održivog razvoja i turizma, preko planinarskih klubova, održava i

razvija Nacionalnu mrežu planinskih staza, koja uključuje više više od 5 hiljada kilometara staza različitih kategorija i namjena. Uređenje lokalne mreže planinskih staza je u nadležnosti organa lokalne uprave. Za aktivnosti na uređenju staza na teritoriji nacionalnih parkova neophodna je saglasnost i učešće JP Nacionalni parkovi Crne Gore.

U smislu zakona „planinska staza je pojas zemljišta, po pravilu na brdovitom ili planinskom prostoru, koji se može prostirati i kroz teritoriju nacionalnih parkova. Planinske staze su od javnog interesa i koriste se isključivo u skladu sa utvrđenom namjenom. Prema namjeni planinske staze mogu biti: planinarske, pješačke staze u prirodi, staze za planinski biciklizam i staze posebne namjene (Zakon o planinskim stazama, 2008). Planinska staza treba da ima odgovarajuću infrastrukturu, koja obuhvata: turističku signalizaciju, uređene vidikovce, odmorišta, kutije sa pečatima i upisnim knjigama, prirodna i vještačka skloništa, prelaze na vodotocima, uređene vodoobjekte (česme, bunari, izvori itd) i bezbjednosno-zaštitnu opremu (rukohvate, sajle, merdevine i dr.). Do sada je u našoj zemlji potpuno uređeno oko 1300 kilometara staza, dok je više od 2 hiljade samo markirano i stavljeno u funkciju.

Prema zahtjevnosti planinske staze mogu biti: lake, srednje i teške, osim staza posebne namjene koje su po zahtjevnosti uvijek lake. U informativnom materijalu, tehničkoj dokumentaciji o planinskim stazama, vodičima, na turističko informativnim tablama i kartama, na kojima su označene planinske staze, mora biti označena i njihova kategorija. Poseban vid dugih planinskih staza predstavljaju transverzale. Prema Zakonu transverzala je posebna planinska staza povezana u cjelinu, koja ima određene kontrolne tačke na kojima su postavljene upisne knjige i pečati. Transverzala je i međunarodni pješački put koji prelazi preko teritorije Crne Gore, ako ima kontrolne tačke.

O uređenosti i prohodnosti na planinskim stazama se brinu njihovi domaćini. To su uglavnom planinarski ili biciklistički klubovi registrovani u skladu sa Zakonom

o sportu i učlanjeni u Planinarski, odnosno Biciklistički savez Crne Gore (staze za planinski biciklizam). U izuzetnim slučajevima domaćini mogu biti druga pravna ili fizička lica osposobljena za stručne poslove uređenja, obilježavanja, održavanja i čuvanja planinskih staza pod uslovima utvrđenim zakonom.

Najpopularnije planinske staze u Crnoj Gori su transverzale: „CT1- Planinama Crne Gore“ i Primorska planinarska transverzala „Orjen-Lovćen-Rumija.“, „Via Dinarica“ i „Vrhovi Balkana“. Posljednje dvije predstavljaju staze regionalnog karaktera i povezuju Crnu Goru sa susjednim zemljama. Posebno je interesantna „Via Dinarica“ koja predstavlja dugi planinarski put namijenjen planinarima, biciklistima i drugim izletnicima koji posjećuju Dinaride kao turisti, ali istovremeno kao i platforma za razvoj i unapređenje životnih i radnih uslova za ljude koji žive u Dinaridima. Jedan od temeljnih ciljeva je promocija lokalne privrede, čime se turistima približava domaća hrana, smještaj, različite usluge i sl. Osim toga, središnji motiv Via Dinarice je regionalno povezivanje u ostvarenju zajedničkih razvojnih ciljeva. Taj motiv izražen je kroz moto Via Dinarice »Connecting naturally« (eng. prirodno povezivanje).

Pored uređenih i bezbjednih staza planinarima i ostalim turistima neophodno je obezbijediti adekvatne objekte za ishranu i smještaj. Na planinskim stazama ili u njihovoj neposrednoj blizini, postoje značajni ali još nedovoljni smještajni kapaciteti, koji omogućuju višednevno i sigurno planinarenje. To su prije svega adaptirani dom za Vratlom na Orjenu i novoizgrađeni planinarski domovi na Vranjaku, Suvodolu, Krivom Dolu, Kutijevcu i Brskovu, ekokatuni na Štavni, Trešnjeviku, Bardovom Dolu i Vranjaku, kao i dva motela na Trešnjeviku i Zminičkom jezeru. U pripremi je izgradnja još nekoliko planinarska objekta na Maganiku, Bukumirskom jezeru, Komovima i Sinjavini. Time bi se crnogorske planine još više i kvalitetnije stavile u funkciju razvoja turizma.

Školovanje planinskih i kanjoning vodiča

Planinski vodiči vrše usluge vođenja planinara i drugih turista u planinskim predjelima. Oni klijentima treba da obezbijede avanturu, sigurnost, dobro vođenje i pažnju i da sve to upotpune dobrim pričama i informacijama. Zadovoljan klijent svojim će pričama širiti besplatnu pozitivnu reklamu za destinaciju. Pored toga što vodi brigu o klijentima, vodiči štite i čuvaju prirodno i kulturno okruženje u kojem se kreću sa klijentima, a radnje koje sprovode moraju biti u skladu s državnim i lokalnim zakonima. Vodiči podstiču klijente da poštuju lokalnu kulturu, privatnost i dostojanstvo lokalnog stanovništva. Takođe, vodiči edukuju klijente o istoriji, pitanjima zaštite životne sredine i kulture, te o boravku u planini sa najmanjim uticajem na životnu sredinu.

U Crnoj Gori je zanimanje planinski vodič podignuto na nivo nacionalne stručne kvalifikacije. Prema Zakonu „stručna kvalifikacija je radna, odnosno stručna osposobljenost potrebna za obavljanje zanimanja ili pojedinih poslova u okviru zanimanja, zasnovana na kompetencijama i standardu zanimanja.“

Prema Zakonu o planinskim stazama pružanje usluga vođenja pojedinaca ili organizovanih grupa korisnika za obilazak planinskih staza i sa njima povezanih prirodnih ljepota i rijetkosti vrši planinski vodič koji ima licencu. Školovanje vodiča se vrši prema Programu obuke i Standardu zanimanja koji je uradio Centar za stručno obrazovanje. U periodu od 2012. do 2016. godine provjeru znanja kandidata vršio je Ispitni Centar Crne Gore, od kada je na osnovu izmjene zakona provjera prešla u nadležnost organizatora obuke. Planinarski savez je u 2017. godini ušao u postupak licenciranja za realizaciju Programa obuke za zanimanje planinski vodič, kod Ministarstva prosvjete. Nakon licenciranja krenuće u realizaciju prvog programa obuke u skladu sa usvojenim standardima. Za sada je 30 kandidata steklo sertifikate za planinske vodiče različitih kategorija.

Ekspanzija posebnih oblika avanturizma

dovela je do sve većeg interesovanja za kanjoning. Kanjoning je jedna od ekstremnih planinarskih disciplina koja tokom spuštanja kroz kanjone učesnicima pruža nezaboravna uzbuđenja i užitke. Crnogorski kanjoni su izuzetne prirodne vrijednosti, a mogu se izvanredno turistički valorizovati. Imajući to u vidu, tokom 2017. godine, Planinarski savez je u saradnji sa Kanjoning savezom Slovenije, a uz podršku Nacionalne turističke organizacije, realizovao i modul obuke za vodiče kanjoninga. Obuku je pošlo sedam kandidata. U 2018. biće realizovan II modul, za sticanje zvanja vodič kanjoninga. Na taj način stvorit će se uslovi za veću posjećenost i sigurniji boravak turista u kanjonima.

Planinarske manifestacije

Planinarski savez, u saradnji sa planinarskim klubovima, tokom godine realizuje veliki broj manifestacija koje pored sportskog duha i kulture, značajno doprinose i promociji i valorizaciji turističkih potencijala crnogorskih planina. U pitanju su tabori i susreti planinara, planinski maratoni, avanturističke trke, edukativni programi i sl. Poseban značaj imaju planinski festivali. Oni su dobra prilika da se promovišu različite planinarske discipline, razmjene iskustava i steknu nova znanja. Festivali su mjesta treninga i usavršavanja. Prvi takav festival održan je u Kolašinu 2017. godine povodom jubileja šezdesetšest godina Planinarskog saveza Crne Gore. Festival je pažljivo osmišljen sa bogatim i sadržajnim programom, po ugledu na slične manifestacije u svijetu.

Planinarske manifestacije, osim sportske i funkcije promocije turističke destinacije, imaju ulogu povezivanja različitih aktera na lokalnom, državnom i regionalnom nivou i efikasan su način da se određena turistička destinacija adekvatno promovise i razvija. Preljepa i očuvana priroda, fascinantni planinski pejzaži, tradicionalna gostoljubivost

lokalnog stanovništva, dobra ponuda nacionalne hrane i pića svako doprinose efikasnijem dostizanju ciljeva manifestacije.

Medijska promocija prirodnih ljepota Crne Gore

Planinarski savez Crne Gore predano radi na medijskoj prezentaciji i promociji planinarstva, zdravih stilova života i turističkih potencijala crnogorskih planina. Uspostavljena je odlična saradnja sa gotovo svim štampanim i elektronskim medijima. Planinari su česti gosti na televizijama TVCG, Vijesti, PINK i Prva. Početkom 2018. godine Televizija 777 počela je sa emitovanjem serijala emisija o prirodnim ljepotama Crne Gore pod nazivom „Planinama“. Ovaj serijal je proizvod saradnje sa Planinarskim savezom Crne Gore. Takođe je za pohvalu saradnja sa Radiom Crne Gore i dnevnim listovima Pobjeda, Vijesti i Dan, kao i sa vodećim internet portalima u Crnoj Gori.

Planinarski savez ima svoju internet stranicu www.pscg.me, kao i facebook stranicu gdje se gotovo svakodnevno, postavljaju informacije, izvještaji i fotografije sa ekspedicija, pohoda i drugih aktivnosti. Planinarski savez je jedan od rijetkih nacionalnih saveza u našoj zemlji koji se može pohvaliti vlastitim štampanim medijem „Planinarske novine“, koji izlazi dva puta godišnje.

Planinari borave na udaljenim i nepristupačnim mjestima koja su u prilici da vide, osjete i iskuse. U mogućnosti su da snime fotografije i video snimke, te da sve to podijele direktno ili putem društvenih mreža sa rodbinom i prijateljima. Na taj način planinari prave najbolju vrstu promocije za određenu destinaciju.

Planinarski savez je uz pomoć austrijsko-crnogorskog partnerstva za Komove, Bjelasicu i Prokletije, IRD i GTZ, CSTI i dr. pripremio i štampao vodiče, planinarske karte i drugi prigodan materijal za uspostavljen planinarske transverzale.

Zaključak

Turistička valorizacija prirodnog i kulturnog nasleđa treba da donese prihode i novi kvalitet života ljudima na destinaciji, ali ne smije da potroši i uništi to nasleđe. Turistička privreda, koja zahvaljujući nasleđu generiše značajne prihode, morala bi dio tih prihoda, direkto ili indirektno, usmjeriti na podršku tom nasleđu. Planinari kao turisti imaju sve odlike ekoturista, a planinarstvo predstavlja odgovorni i održivi vid turizma. Planinari traže autentično iskustvo, u udaljenim i nepristupačnim oblastima, koje se temelji na lokalnoj kulturi i tradiciji, koje je u većem skladu s prirodnim okruženjem i koje nudi prijateljsku, personalizovanu uslugu. Oni posjećuju određenu turističku destinaciju radi bavljenja nekom od planinarskih disciplina, jer za to postoje prirodni i drugi uslovi. Tokom putovanja planinari su prvenstveno fokusirani na prirodno nasleđe, međutim ono je neraskidivo vezano sa kulturno-istorijskim. Doprinos planinarstva turističkoj valorizaciji prirodnog i kulturnog nasleđa Crne Gore ogleđa se kroz uređenje i održavanje planinske infrastrukture, školovanje planinskih i kanjoning vodiča, planinarske manifestacije i medijsku promociju prirodnih ljepota. Planinarski savez Crne Gore tokom poslednjih desetak godina, u saradnji sa Ministarstvom održivog razvoja i turizma, NTO Crne Gore, međunarodnim donatorima i drugim partnerima, predano radi na kreiranju i realizaciji više projekata koji se odnose na razvoj i unapređenje turističke ponude Crne Gore.

Literatura

- Ceballos-Lascurain, H., (1991), *Tourism, ecotourism and protected areas* Parks 2(3): 31–35.
- Čaplar, A., (2012) *Planinarski udžbenik*, Hrvatski planinarski savez, Zagreb.
- Inskeep, E., (1994) *National and Regional Tourism Planning, methodologies and case studies*, Routledge, London-New York.

- Kazazović, E., Čaplar, A., (2017) Planine i Planinarstvo, Fakultet sporta i tjelesnog odgoja, Sarajevo.
- Keller, K., L., (1998) Strategic brand management: Building, measuring and managing brand equity. Upper Sadle River, NJ: Prentice Hall.
- Vincek, D., Jeknić, B., (2014) Veliki sportisti male varoši (Tradicija skijanja i planinarjenja u Kolašinu), JU Centar za kulturu, fizičku kulturu i sport, Kolašin.
- Zakon o nacionalnim stručnim kvalifikacijama, Službeni listu Crne Gore, br. 80/08 (2008) i 14/09 (2009).
- Zakon o planinskim stazama, Službeni list Crne Gore br.51/08 (2008) i 53/11(2011).
- www.pscg.me
www.visokogorcicg.com
www.viadinarica.com